

Kari Palonen

**K ä ä n n ö s -
f e n n o - m a n i a a :
p o l i i t t i n e n
p o i s t e t t u
p o l i t i i k a s t a !**

Aristoteles: Poliitiikka. Suomentanut Aarne Anttila.
Selitykset Juha Sihvola. *Teokset VIII Gaudeamus*,
Helsinki 1991.

Tietokoneiden tekstintarkistusohjelmat ovat feno-manian uusin pelikenttä. Jos vielä kontingenssi ja paradigma pitääkin niille opettaa, myös konteksti ja relativointi ovat niille tuntemattomia. Eurooppalaisissa kielissä yleisesti tunnetut kreikkalais- ja roomalaisperäiset poliittiset käsitteet onnistuttiin 1800-luvulla suomen kieleltä muodostettaessa korvaamaan suomalaisilla vastineilla. Suomeen onkin vakiintunut sellaisia kummajaisia kuin ”kansalainen”, kreikan *polites*- tai latinan *civis*-käsitteen suomennokseksi. Kuitenkaan ei enää puhuta *waltioimasta* tai *hallituskeinosta* ja *valtiotaitokin* on saanut rajatun merkityksen. Vuosisadan alkuun asti käytössä oli myös muotoja *politiikki*, *politiiki*, *politiki* ja *politika*, mutta sen jälkeen latinalaisen paradigman mukainen kirjoitusasu poliitiikka on niin vakiintunut, että tekstinkäsittelyohjelmankin on pakko hyväksyä se.

niin&näin-lehden päätoimittaja onnistui ylipuhumaan minut tähän arvioon, vaikka en luekaan kreikkaa. Joten toimitus korjatkoon aksenttivrheet ja filosofia-paatoksen sisäistäneet lopettakoon lukemisen tähän: minua kiinnostaa Aristoteleessa vain käsitehistorialliset aspektit ja lähinnä polit-sanaston kääntämispolitiikka.

Ta politikà-teoksen suomentaminen *Poliitiikaksi* noudattaa tietysti samaa mallia kuin *Etiikka*- ja *Metafysiikka*-käännöksetkin. Kuitenkin selvemmin kuin näiden osalta nimityksen spesifi pointti katoaa tällä käännöksellä. *Ta politikán* tutkimuskohteena ei suinkaan ole se mitä nykyisin kutsutaan poliitiikaksi, poliitiikan ilmiöksi tai poliitiikaksi toimintana. Tämä ilmiö nousee esiin vasta vuoden 1800 tienoilla, tietyn perustavan ’horisontinvaihdoksen’ tuloksena. Aristoteleen kokoaman teoksen tutkimuskohteena ovat ”poliksen asiat”, ja siltä kannalta sen osuvampi käännös voisi olla ”Oppi poliksesta”, noudattaen samaa paradigmaa kun uudempien Snellman-käännösten *Läran om staten-*

teoksen käännös muotoon *Oppi valtiosta*.

Aristoteleen suomentaja kuitenkin puhuu jo ensimmäisellä rivillä (1252a) ”valtiosta”. Ikään kuin hän ei olisi koskaan kuullutkaan Max Weberistä, Otto Brunnerista, Quentin Skinneristä ja muista moderneista kirjoittajista, joiden mukaan ”valtio” on poliittinen yhteenliittymä (*Verband* Weberillä), joka on muodostunut Euroopassa 1500-1600-luvuilla. Kreikkalainen polis ei myöskään ollut mikä tahansa tuon ajan ”valtakunta”, vaan omaleimainen poliittisen yhteenliittymän muotonsa. Tämän omaleimaisuuden selvin osoitus olisi jättää ”polis” kääntämättä, mutta jos fenno-maniaan sitoutuminen välttämättä vaatii kääntämistä, olkoon se sitten kaupunkitasavalta/kaupunkimonarkia.

Poliksen ”valtiollistaminen” on esimerkki siitä, miten se alunperin kreikkalainen polit-sanasto joka on yleisessä käytössä muissa eurooppalaisissa kielissä, pyritään suomessa eliminoimaan tavalla, joka on anakronistisen harhaanjohtava. Toimijakielessä tämä tendenssi on kuitenkin sodanjälkeisenä aikana väistynyt. Kun esimerkiksi ruotsalaisen kansanpuolueen v. 1906 ohjelman aikalaissuomenos ”valtiollistaa” kaikki politisk-adjektiivit, v. 1964 ohjelman aikalaissuomenos jättää ne ”poliittinen”-muotoon. Mutta samalla tavalla kuin J. V. Lehtosen Rousseau-käännös vuodelta 1918 hävittää lähes kaikki *politique*-ilmaukset, myös Anttilan Aristoteles-käännös kadottaa lähes kokonaan viittauksen poliittiseen. *Polis, politikos, polites, politeia* jne. valtiollistetaan lähes kauttaaltaan.

Politikos I luvun 2. kappaleessa kääntyy siten ”valtiomieheksi”, ikään kuin valtiokäsitteeseen kiinteästi sisältyvä *raison d'Etat* olisi koskenut jo poliksia. ”Poliittinen johtaja” tai ”johtava poliitikko” olisi tässä ollut hyvinkin paikallaan. Ainakin Ateenassa ja muissa demokratisoiduissa poliksissa myös muodostui valtakamppailua käyvien ammattipoliitikkojen luokka.

Aristoteleen *arkhé politiké* kääntyy Anttilalla vastaavasti ”valtiomiehen vallaksi” tai ”valtiolliseksi vallaksi” (1252a), ja *zoon politikon*-formula muotoon ”luonnostaan kaupunkivaltiossa elävä olento” (1253a). Ilman fenno-maniaa voisi puhua polis-olennosta. Adjektiivin *politikos* kääntäminen poliittiseksi olisi ollut luontevaa, osin sen vuoksi, että se viittaa *politikseen*, vastakohtana *oikokselle* ja sen *despootisille* herruussuhteille. Mutta kääntäjältä tämä ero katoaa valtio- ja isäntäsanastoa käytettäessä. *Despootinen*-sana olisi toki ollut osuva myös Aristoteleen kokoavana ilmaisu-*oikoksen* sisäisille suhteille, erotukseksi *poliittisten* suhteiden periaatteessa tasa-arvoisesta luonteesta (vrt. luku I. 12).

Oikoksen kääntämistä ”tilayhteisöksi” suomentaja erityisesti perustelee, toisin kuin polis-sanaston käännöksiiän. Sekin on ainakin sikäli epätarkka, että siitä ei käy ilmi, viittaako tila tässä ”spatialisuuteen” vai pikemminkin maatalaan ja tilanomistajuuteen?

Luvussa I.7. suomentaja kuitenkin käyttää ilmausta

”harjoittaa politiikkaa tai filosofiaa”. Tämä edellyttää jossellaista toimintakonseptiota politiikasta, joka tuli mahdolliseksi vasta 1800-luvun horisontinvaihdoksen myötä. Ilmeisesti kysymys on politiikasta tai filosofiasta keskustelemisestä.

Ensimmäistä lukua pitemmälle en päässyt. Kuitenkin se riittää osoittamaan, että Aristoteleen teoksen suomentaja näyttää edelleen noudattavan popularisoivaa käännösstrategiaa. Siinä ”sivistyssanat” pyritään eliminoimaan ja vieraat käsitteet pyritään esittämään ikään kuin ne olisivat tuttuja. Tämä on lukijaa aliarvioivaa holhousajattelua, joka vaikeuttaa häntä ihmettelemästä sitä, kuinka erilainen maailma antiikin kreikkalaisten maailma nykyiseen verrattuna oli. Kun tämä puuttuu lukijalle ei tuoteta riittävää *Verfremdungseffekt*ä.

Käsitteiden problemaattisuus näkyy sekä niiden merkityksissä että niiden nimityksissä. Polit-sanaston eliminointi suomennoksessa on omiaan kadottamaan *poliksen* historiallisen erityisluonteen, sekä suhteessa oman aikakautensa muihin ”valtakuntiin” että nykyaikaan. Vaikka ”poliittisuus” olikin eri asia kuin nykyään, nimenomaan adjektiivissa ja poliittinen-despootinen-käsiteparissa näkyy myös tietty jatkuvuus, poliittisen kamppailullinen ja egalitaarinen aspekti.

Se käsitehistoriallisen tutkimuksen suuri oivallus, että käsitteillä ei ole yleensä mitään ”varsinaisia” merkityksiä, vaan käsitteet ovat läpeensä muutosalttiita ja — ainakin poliittisten käsitteiden yhteydessä — myös kamppailukohteita, olisi korkea aika noteerata myös käännöspolitiikassa. Kuvaavaa on kuitenkin, että Aristoteles-suomennoksen viitteistöstä puuttuu spesifi käsitehistoriallinen kirjallisuus, kuten viitteet *Geschichtliche Grundbegriffe*- ja *Historisches Wörterbuch der Philosophie*-teosten asianomaisiin artikkeleihin tai esimerkiksi Christian Meierin tunnettuun teokseen *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen* (1980). Näin peittyvät myös demokratisoituneen poliksen käytännöt, joihin nähden Aristoteleen näkemykset ovat tunnetun puolueellisia.

Valtio-opin gradussa Aristotelesta voi tutkia myös osaa-matta kreikkaa. Anttilan käännös on kuitenkin keskeisten käsitteiden osalta niin peittelevä ja epätarkka, että alköön kukaan yrittäkö tehdä gradua pelkästään tämän suomennoksen valossa. Turvautuminen muunkielisiin nykyaikäänöksiin on ehdottoman tarpeellista.

* * *

Tämän kirjoitettuani vilkaisin kirjahyllystäni Olof Gigonin v. 1955 tekemään saksannokseen nojaavaa saksalaista DTV-editiota *Politik*-teoksesta. Sekin puhuu sumeilematta *Staatista* ja käyttää *staatlich*-ilmausta *politikoksen* käännökseen. Historiallinen tutkimuskirjallisuus, joka eksplikoiki alkuperäisten käsitteiden merkityksiä on siis myös ehdottomasti noteerattava käännösvertailujen rinnalla.